

recenzije – *recensiones*

Johann Baptist METZ, *Politička teologija* (1967.-1997.), Kršćanska sadašnjost (Polazišta - Svezak 35), Zagreb, 2004., 320 str.

Kako sam naslov kaže, radi se o »političkoj teologiji« kako ju je inicirao i razvio Johann Baptist Metz, emeritirani profesor na Katoličkom teološkom fakultetu sveučilišta u Münsteru. »Politička teologija« je presudno promijenila temeljna teološka pitanja. Drugačije nego u dobro poznatom teološkom mišljenju identiteta politička teologija uvrštava konkretnu povijesnu i društvenu situaciju u samo teološko stvaranje pojmova; ona se hrani uznemirujućim iskustvom ne-identiteta naočigled povijesti patnje u svijetu. To uključivanje izložilo je teološki *logos* socijalnoj patnji i bijedi siromašnih naroda isto kao i patnji kulturne i etničke drugosti u zapadno dominiranom svijetu i svjetskoj Crkvi.

Ova knjiga ujedinjuje glavne tekstove o pojmu ove nove »političke teologije« kroz tri desetljeća. Tu su sabrani rani tekstovi s mnogobrojnim novim, često teško dostupnim ili uopće nedostupnim tekstovima. Da bi se mogla otkriti »misao vodilja« sam autor predlaže da se knjiga čita unatrag, to jest od »bibliografskog pregleda« (§ 12) u kojemu govori kako je promijenio svoj put od transcendentalne prema političkoj teologiji. Ovaj put je označen promjenom u filozofskoj pozadinskoj sceni: od transcendentalnog Kanta i Heideggera

prema Kantu koji tematizira primat praktičnog uma, do Marxa, Blocha, Benjamina, Frankfurtske škole i dalje do židovske misli i židovske mesijanske mudrosti. Teološki su mu postala važna imena kao Kierkegaard i Bonhoeffer a da se nikad nije htio udaljiti od duha i inspiracije onoga kojeg je sam kritizirao, a kojem ipak najviše zahvaljuje: Karl Rahnera. J. B. Metz čvrsto vjeruje da je, naočigled novoj situaciji i novom iskustvu, mogao ostati vjeran njegovoj teološkoj inspiraciji samo pod novim pretpostavkama i novim perspektivama. Ta nova situacija i to novo iskustvo koje je prouzrokovalo i opravdavallo njegovu promjenu i put od transcendentalne do političke teologije i mistike kršćanstva je Auschwitz i holokaust. Za Metza ne postoji »smisao« koji bi se mogao spasiti leđima okrenutima prema licima uništenima u Auschwitzu i siromasima današnjice koji moraju živjeti kao da nisu »ljudski sinovi«. Za Metza ne postoji ni Isus kojeg bi se moglo nasljedovati leđima okrenutima prema Auschwitzu prošlosti i današnjice. Stoga kao nit vodi lja ovog biografskog puta neka bude *memoria passionis*, veli J. B. Metz, »spomen tuđe patnje kao bazična kategorija kršćanskog govora o Bogu, dakle, pitanje teodiceje koje je pod znakovima vremena ponovno uzeto i društveno-kritički dramatizirano, pitanje uostalom, koje za mene kršćanskom porukom otkupljenja nije jednostavno stišano i riješeno. To ostaje u svemu glasan, ali i nijemi krik. ... nijemi krik za svjetlom pred tamnim Božjim licem« (str. 316-317).

Poslije § 12 Metz predlaže čitatelju § 10 i § 11 u kojima obrađuje odnos religije i politike na granici moderne te pluralizam religioznih i kulturalnih svjetova. Moderna politika, politika u ostvarenju prosvjetiteljstva je, po današnjem shvaćanju, politika bez ikakve usidrenosti u transcencijiji, politika s čisto svjetovnim legitimiranjem političke vladavine i time politika strogog odjeljivanja od religije i svih religijskih ili religijski analognih simboliziranja političke legitimnosti. U svojoj novoj »političkoj teologiji« Metz se zanima za pitanje »da li se i kako se biblijski monoteizam može dovesti u odnos prema modernoj politici tako da svako kritički postavljeno pitanje o strogoj podjeli religije i politike, odnosno o radikalnom privatiziranju religije, ne mora biti usmjereno protiv temeljâ i mogućnosti demokratske politike na granicama moderne« (str. 271). Nova »politička teologija« je za Metza pokušaj da se o vremenu, te поближе gledano o povijesno-društvenoj i kulturnoj situaciji, tako progovori da u njoj spomen na Boga biblijskih tradicija ima budućnost. Metzov je prijedlog usmjeren na pomirenje između određene univerzalnosti i autentičnog pluraliteta upravo prema biblijskim tradicijama; na spomen Boga biblijskih predaja, ukoliko taj spomen dolazi do izražaja kao spomen ljudske patnje, te na spomen Krista u kršćanâ, ukoliko se on izražava u povijesnom spomenu patnje – *memoria passionis* – koji kultsko pamćenje Uskrsnuća – *memoria resurrectionis* – povezuje s našim povijesnim iskustvima te sprječava da bude slavljem samo kao mit koji je daleko od povijesti i odgovornosti. Kršćanstvo je počelo »kao zajednica spomena i pripovijedanja u nasljedovanju Isusa čiji se prvi pogled odnosio na tuđu patnju« (str. 300). Stoga Metz ističe da danas s pravom traženi dijalog religijâ i kulturâ stoji pod kriterijem *memoriae passionis* – u spomenu tuđe patnje. Govoriti o tuđoj patnji, za novu

»političku teologiju«, je kriterij istine tog dijaloga koji otvara viziju odgovornosti jednih za druge prije svakog odnosa razmjene i konkurencije.

U § 8 Metz govori o pokušaju da razne oznake vremena uđu u pojam ove nove »političke teologije«. Prilozi spojeni u ovom paragrafu – pokušavaju pod natuknicom »političke teologije« – u sam kršćanski govor o Bogu unijeti društvene, kulturne i povijesne razlike. Pritom se suočavaju s pitanjem: »kako se u uvjetima razlike i ne-identiteta može formulirati onaj univerzalizam koji je sastavni dio biblijskih tradicija govora o Bogu i koji se do sada formulirao u kategorijama klasične ontologije i metafizike?« (str. 183).

U § 9 autor donosi dio iz novog predgovora za peto izdanje svoje knjige *Glaube in Geschichte und Gesellschaft. Studien zu einer praktischen Fundamentaltheologie* (Main 1992., str. 9-16). Ovdje Metz pokušava dati odgovor koji ide preko tekstova sabranih u toj knjizi i spominje ona gladišta koja su u međuvremenu postala važna za ovu vrstu fundamentalne teologije. U njima je izražena razlika u odnosu na tradicionalne političke teologije – kao što je na poseban način politička teologija Carla Schmitta. Na kraju krajeva Metz daje informaciju o tome kako se *Vjera u povijesti i društvu* u njegovim vlastitim razmišljanjima dalje razvijala i po mogućnosti ispravljala u onom što je bilo nedovoljno i prekratko. Metz tvrdi da teologija uvijek upada u znanstveno-teoretski tešku situaciju ako ne želi samo zastupati postmodernističku vjeru psihološko-estetskog općaravanja duše i ponuditi religiju kao kompenzaciju za izgublenu transcenciju, nego ustrajava na govoru o Bogu koji joj nameće biblijska tradicija. U takvoj situaciji Metz upozorava na kategoriju znanja o onome što nedostaje a prisutno je prije svega u tradicijama negativne teologije. Za njega je to užas zbog toga što se u kršćanskom govo-

ru o Bogu malo vidi i malo čuje u povijesti patnje stvorenja. Bez tog užasa, bez boli zbog proturječnosti u stvorenju, prema mišljenju Metz, teško se može slijediti temeljni impetus njegove »političke teologije« koja je prožeta naročitom osjetljivošću za teodiceju i eshatologiju.

Kao što smo rekli svezak donosi zamisao nove »političke teologije« koja je predstavljena kroz tekstove posljednjih tridesetak godina. Nakon čitanje novih tekstova preostaju sabrani rani tekstovi J. B. Metz. U prvom paragrafu knjige možemo čitati njegovo promišljanje o problemu »političke teologije« iz 1967. i 1969. godine. U drugom paragrafu Metz pokušava odgovoriti na kritičke primjedbe ističući da su kritičari nove »političke teologije« previše orijentirani na klasični sadržaj ovog pojma i pritom se premalo osvrću na onu promjenu koja se upravo dogodila u samoj kategoriji političkoga u prosvjetiteljstvu i koja, također, dozvoljava novi oblik veza između »političkog« i »teološkog«.

Treći paragraf donosi Metzovo predavanje održano na simpoziju u Beču 1970. Na pitanje što želi »politička teologija« Metz nastoji odgovoriti pomoću jedne teze koja tvrdi da se »*Crkva danas mora razumjeti i pokazati kao javna svjedokinja i nositeljica opasnog sjećanja na slobodu u sistemima našeg društva koje se naziva emancipatorskim*« (str. 96).

U četvrtom paragrafu knjige Metz govori o »političkoj teologiji« kao fundamentalnoj teologiji svijeta. Naime, polazište nove »političke teologije« je nastalo iz pitanja o mogućnosti jedne »teologije svijeta« u odnosima novovjekog svijeta s njegovim procesima prosvjetiteljstva, sekularizacije i emancipacije. Pitanje je na kraju identično s pitanjem o mogućnosti teologije i konstitucije teološkog uma u odnosima novovjekog svijeta uopće. To je primaran teološko-teoretski topos nove »političke teologije«. »Polazište *eshatološko-*

-političke teologije pokušava u novovjekim procesima emancipacije, sekularizacije i prosvjetiteljstva interpretirati i mobilizirati predane kršćanske sadržaje kao kritičko-osloboditeljsko 'opasno' sjećanje na slobodu. Ovo polazište usmjereno je protiv nedijalektičko-apstraktnog shvaćanja spomenutih novovjekih procesa i potvrđuje se kao medij kritičkog uma koji postaje praktičan« (str. 114).

§ 5 pod naslovom »Vjera i politika u razdoblju prevrata« sadrži izvadak iz Metzovog govora održanog 1981. na *Loyola University* u Chicagu. On polazi od tvrdnje da »religija – barem biblijska, židovsko-kršćanska religija – ima unutarnju političku dimenziju koju može nijekati samo iz oportunitizma ili samoprijevara, kršćanski rečeno: u strahu od nasljedovanja ili u potiskivanju nasljedovanja. Da je Sin Božji bio nepolitičan ili politički neutralan, ne bi nikada bio razapet!« (str. 131). Stoga Metz pravi razliku između građanske religije koja je zaboravila Boga i mesijanske religije u kojoj je sam Bog na vlasti i koja u sebi ima neko političko proročanstvo. »Obraćanje srca« za Metz je najradikalniji i najzahtjevniji oblik prevrata i preokreta. On se ne tiče samo promjene uvjerenja, nego prolazi kroz ljude i ulazi duboko u njihov svijet postojećih odnosa, u njihovu životnu orijentaciju, u njihov etablirani svijet potreba. »Obraćanje srca« povrjeđuje i prekida postojeće interese i cilja na reviziju poznate prakse. Biblijsko-mesijansko obraćanje Metz označava riječju »antropološka revolucija«.

§ 6 donosi Metzovo predavanje iz 1982. koje je naslovljeno »Od transcendentne do političke mistike kršćanstva«. Predavanje je upućeno časnim sestrama u SAD-u a srž mu je u tvrdnji da »politička mistika mora postati od elitne redovničke mistike običnom bazičnom mistikom te se ponovno ukorijeniti u Crkvi« (str. 150). Metz ističe da kriza kršćanstva danas nije kriza njegovo-

vog nauka, nego kriza njegovih subjekata i njihove prakse. »Sadržaji kršćanskog nauka praktični su sadržaji. Kršćanska misao o Bogu u sebi je praktična misao; ona ranjava interese onoga koji o njoj želi 'samo' razmišljati. Biblijske priče o kretanju na put, o obraćenju i oslobođenju spadaju u 'definiciju' Boga i u 'pojam' o Bogu. Ovaj pojam o Bogu nije ništa drugo nego stenoigram neizmjenjnih zaliha sjećanja na jednu povijest u kojoj se sam Bog učinio pristupačnim. Kristologija također nije sistematsko, nego praktično znanje. U njezinoj jezgri ne stoji ideja, nego povijest i to ne zabavna povijest, nego jedna opasna povijest koja ne navodi samo na razmišljanje nego i na nasljedovanje i koja svoju spasiteljsku snagu objavljuje samo kroz smioni pothvat tog nasljedovanja« (str. 145).

U predavanju »Na putu prema post-idealističkoj teologiji« iz 1985. (§ 7) Metz promišlja tri paradigme u teologiji: novoskolastička, transcendentalno-idealistička i postidealistička paradigma. Dok s obzirom na cjelokupnu Crkvu, još uvijek dobrim dijelom prevladava novoskolastička paradigma, Metz smatra da je transcendentalno-idealistička paradigma proizašla iz najznačajnije i najutjecajnije promjene paradigme u katoličkoj teologiji današnjice. Ona pokušava naslijediti klasičnu tradiciju otaca i skolastike upravo u jednom ofenzivno-produktivnom sučeljavanju s izazovima europske moderne (otkriće subjektiviteta kao krize klasične metafizike; kritičko-produktivna konfrontacija s Kantom, njemačkim idealizmom i egzistencijalizmom, sa socijalnim procesima sekularizacije i znanstvene civilizacije). U onoj mjeri u kojoj se razvoj ove paradigme po Metzovom mišljenju ima zahvaliti prije svega K. Rahneru, ona po Metzovom mišljenju ispunjava sve one kriterije koji se moraju postaviti novoj teološkoj paradigmi. U međuvremenu je teologija suočena s novim krizama (marksistički izazov, izazov katastrofe u Ausch-

witzu i izazov Trećeg svijeta) čije uočavanje i kritičko-produktivna obrada nadilaze transcendentalno-idealističku paradigmu i zahtijevaju treću paradigmu koja se prema Metz u potpunosti razvijati i to najprije u pokušajima nove »političke teologije«, a onda u teologiji oslobođenja. »Možda će tek proces teologije oslobođenja potpuno iznijeti na vidjelo što je nakanjeno s ovom novom paradigmom – prije svega u području crkvenog života«, zaključuje J. B. Metz.

Prijevodom knjige *Politička teologija* hrvatska teološka misao je dobila mogućnost da u sučeljavanju sa suvremenim mjerodavnim teorijama društva i demokracije promišlja i obrazlaže trajan zahtjev biblijskog govora o Bogu. Spomen Boga koji podsjeća na »autoritet patnika« što ga ni Crkva ne može zaobići za Metz je stožer u suvremenim sučeljavanjima oko moralnih temelja politike u suvremenom svijetu.

Nela Gašpar

Josip OSLIĆ, *Vjera i um: neoskolastički i suvremeni pristupi*. Biblioteka »Filozofska istraživanja«, knjiga 126, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 2004., 297 str.

Potkraj 2004. godine u nizu Biblioteke »Filozofska istraživanja«, pod brojem 126, Hrvatskoga filozofskog društva objavljena je knjiga Josipa Oslića *Vjera i um: neoskolastički i suvremeni pristupi*, inače profesora filozofije i pročelnika Katedre za filozofiju Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (KBF) Sveučilišta u Zagrebu.

Globalna kompozicija knjige je uvjetovana povijesnim i filozofskim kontekstom glavnih subjekata i s njima povezanih filozofskih tema koje autor u knjizi obra-